

Жељко Милановић
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
zmlanovic2000@yahoo.com

УДК 821.163.41.09
Оригиналан научни рад

КРУЖНО ПУТОВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА¹

Рад истражује место и значај проблематизовања идентитета у српској књижевности, различите дискурзивне борбе и покушаје да се замишљено преовладавајући дискурси замене оним дискурсима који би постали преовладавајући, пут идентитета из политике у књижевност и *vice versa*, као и посебно задржавање идентитета на станицама сукобљених идеологија. Различити критичарски приступи српској књижевности заправо говоре о различитим идеологијама које своју маргиналну позицију виде као предност у односу на позиције центра који је схваћен као центар-изгубљених-вредности.

Кључне речи: савремена српска књижевност, идентитет, идеологија, политика.

Средином 2011. године појавила се вест да је у Израелу развијен софтвер који може анализом стила и избора речи да открије да ли текст има једног или више аутора. Софтвер је опробан на библијском тексту и показао је оно што су истраживачи Библије већ знали – да Петокњижје има више аутора. Предност софтвера огледа се у брзини – стрпљиви и дуготрајни рад истраживача компјутер обавља за само неколико минута (b92.net 2011). Смисао овог открића је, дакле, у потврђивању оног што смо већ знали. Међутим, претпоставља се да се софтвер може користити у различитим областима: од маркетинга, преко криминалистике до саме књижевности. Софтвер би могао да помогне оглашивачима, да открива преваранте или да проверава аутентичност текстова, да открива анонимне ауторе или потенцијалне коауторе књижевних дела. Не улазећи у проблеме и домете овакве врсте истраживања, као ни у анализу пута који су прешли резултати истраживања из научног у публицистички дискурс, можемо да поставимо неколико питања која се тичу српске књижевности данас.

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности (178005) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Једна скупина питања била би покренута већ дуже време присутним страхом да је могуће генерисати поруке које нас претварају у потпуно механизоване објекте времена „маркентишког фундаментализма“ (Хобсбаум 2007:40). Друга скупина, само привидно различита од прве, тицала би се могућности софтвера да потврди или оповргне тврђење да је идентитет постао кључни проблем савремене, не само српске, књижевности, колико самог књижевног дела толико и теорије књижевности. Наравно, овакво и потенцијално истраживање унапред је осуђено на неуспех јер би било немогуће постићи консензус око избора текста за анализу: сваки избор би нужно био праћен оптужбом да је направљен са идејом да докаже оно што је већ доказано – идентитет је трајно отворен појам који снагу црпи из своје отворености (чак и када је схваћен као безвремен и непроменљив) и са лакоћом ствара теоријске ровове из којих је могуће доказивати погрешност другачијих покушаја његовог одређивања. Новинска вест говори да се ефикасност софтвера остварује у времену а да је потврда његове валидности у ономе што већ знамо и прихватамо као важећу, „објективну“ истину. Софтвер који би се опробао на питањима обликовања идентитета не би могао да нађе потврду својих резултата у већ постојећем сагласју о проблему идентитета јер такво сагласје и не постоји и чак није постојало ни у друштвима обликованим транспарентним идеологијама тираније.

Ако софтвер може да помогне оглашивачима и ако може да помогне истраживачима књижевности – може ли да покаже шта књижевно дело мора да садржи како би се утицало на обликовање жељеног идентитета или на одустајање од идентитета који заговорници идентитета као датости сматрају нечим што реално постоји? Ако се може помоћи оглашивачима, да ли се може сазнати како се обликује идентитет „немогућег чистог субјекта Идеологије“, који ништа не би покушавао да разуме (Žižek 1996:128). Да ли би „чисти субјект Идеологије“ неодољиво подсећао на Ле Боновог „члана“, „индивидуалну душу“ која „без дискусије усваја“ заједничка мишљења у питањима морала, религије, политике (Бон 1995:140)?

Неколико приговора се може упутити оваквој врсти питања: зашто би идентитет био предмет обликовања или учења, да ли књижевност (са)учествује у идентитету, да ли је књижевно дело могуће као безинтересно у питањима идентитета?

Да ли је књижевност поље појачавања, очувања или трансформације националног и сваког другог идентитета? Зашто смо тако често склони да поверујемо да се једина вредност књижевног огледа у његовој сагласности са националним искљученим из контекста, изглобљеним из времена или да је вредност сакривена управо у радикализацији перспективе из које се гледа на једну књижевну традицију и њене канонизоване садржаје?

Олако су изрицане похвале да је књижевност успешнији уџбеник историје или економије па и политике међународних односа, да књижевна дела могу да буду успешни гастрономски приручници – нисмо ли са сваком овом похвалом ближи и идеји да је књижевност вечни чувар националног као и његов најуспешнији рушилац?

Проучавање обликовања идентитета не мора нужно да нас одведе од књижевности већ може да нас приближи њој – нарочито у садашњем тренутку кад књижевна критика, установе у којима се књижевност проучава или предаје, али и сами писци у књижевном делу виде могућност остваривања идентитета или одустајања од њега, његовог напуштања, модификовања или потврђивања и изградње.

Балансирање између књижевног и оног што оно говори о идентитету чини се да увек представља обману, јер књижевно остаје само симболичка маска ствари. Књижевно пречесто постаје илустрација тежње за правом (тима и идентитетом), односно самоуверени покушај да се жељени идентитет упише (и остане неизбрисив) у симболички поредак једне културе која је нужно измењива, неодржива и немогућа у вакууму своје непромењивости. На тај начин, сваки идентитет може да тежи трајно доминантном положају. Али, идентитет се најчешће не дефинише прецизно, већ се његова одређења крећу у општем захтеву за слеђењем одређене традиције која се у датом тренутку чини да представља црвену нит која повезује прошлост са садашњошћу и одређује трајање у будућности. Ни концепти деконструкције идентитета нису сигурнији: најчешће настају као одговор на есенцијалистичка одређења.

Јеп Лерсен (Joep Leerssen) каже да се појам идентитета често користи *a priori*, да је поједностављено индивидуалност сматрати „чврстом, хомогеном и комплетном“, као и да се групни идентитет „временом мења и у себи садржи могуће или стварне разноликости“ (Leerssen 2007). Да је употреба појма

идентитет најчешће априорна најлакше се може видети из чињенице да су идентитетска одређења у оним текстовима који желе да потврде и пренесу објективизацију једног идентитета непрецизна, до крајности уопштена и да најчешће рачунају на снагу ауторитета прошлости: „Питање опстанка у идентитету који није од јуче, нити је случајно такав какав јесте, и за српску књижевну самосвест јесте једно од првих питања“ (Hamović 2011). Дакле, идентитет завршава тамо одакле је и почео – у истоветности са самим собом, у таутолошком исказу који би да не говорећи ништа каже све: идентитет јесте, он траје и представља „једно од првих питања“ српске књижевности.

Са друге стране, у деконструкцији оваквог схватања идентитета која је неретко иронична и обавезно вредносно дестабилизујућа, идентитету се оспорава трајање кроз време указивањем на „измишљену традицију“ али и на идентитет који може да буде схваћен једино као лични идентитет:

[Поједини аутори] сматрају да су Срби врста за себе. Ексклузивци.

Народ најстарији. И прочитај. И онда се позивају на идентитетске ставке: православље, ћирилицу, шајкачу и свадбарски купус. Чек да видимо. Идентитет је ваљда нешто апсолутно лично, нешто што се не може делити, нешто што осим власника идентитета нико други нема. А ми, да видиш, православље делимо са многим народима, ћирилицу не само са Словенима него и са Монголима, а шајкача је, Маринко, сунце ти крваво, француска ствар (Basara 2011).

У сукобљавању Хамовићевог и Басариног става о колективном идентитету препознајемо односе које Лерсен одређује на следећи начин: „групни идентитет је увек резултат процеса равнотеже, где унутрашња кохезија и спољно разликовање групе претеже над унутрашњом разноликошћу групе и њеним спољним сличностима“ (Leerssen 2007). Док Хамовић каже да идентитет јесте (није случајно такав, дакле условљен је неизбежним и не може да буде другачији; у једнакости самом себи може да буде једино крајње хомоген а тиме и различит од других идентитета), Басара говори о личном идентитету и спољним сличностима, о ономе што у идентитету представља спољну сличност са Другим.

Пратећи развој размишљања о идентитету током 20. века, Лерсен каже да је „у постмодерној клими распрострањена децентрализација субјекта довела до

парадокса“, односно да је одбацивање идентитета као „онтолошке вредности“ и слављење хибридитета истовремено било праћено политиком идентитета „где се самооткриће и самореализација сматрају неопходним и оправданим тежњама“ (Leerssen 2007). Поред самореализације дуго маргинализованих идентитета (Лерсен као примере бира „жене, хомосексуалце, расе друге боје, и варијације и комбинације свега овога“), кључно је питање „како тражити сопствено право гласа (‘идентитет’) без куповине скривене претпоставке идентитета као чврсте, аутоцентричне категорије“ (Leerssen 2007). Дакле, и новопронађени идентитети нужно се суочавају са питањем сопствене чврстине (немогућност апсорбовања различитог, непромењивост, аутентичност) и аутоцентричности (упућеност са себе, привлачна моћ хомогенизације; аутоцентричност идентитета очајно често подразумева и непријатељски однос према условно супротстављеним идентитетима).

Маргинализовани идентитети своју самореализацију траже и проналазе у оквирима широко засноване и распрострањене политике људских права. Да је схватање идентитета неодвојиво од људских права примећује и Костас Дузинас (Costas Douzinas).² Дузинас „слеђење жеље“ препознаје као „организациони принцип западних постмодерних друштава“ – име те жеље су људска права (Duzinas 2009:63). Истину политике идентитета и мултикултурализма, Дузинас види у чињеници да се место настајања идентитета налази у конверзацији и борби „са другима који следе дијалектику жеље“ (Duzinas 2009:64). Право тако постаје „средство и последица ове дијалектике јер људска права признају конструктивну улогу жеље“ (Duzinas 2009:64). Идентитет који настаје у преговорима са другим, често се претвара у насиље онда „када други не признају аспекте моје слике о самом себи и мог поштовања“ (Duzinas 2009:66). Дузинас уочава непремостив раскорак између универзалних људских права и посебности појединца – управо у том раскораку и налази разлоге за неуспех универзалне логике људских права: „Идеологија новог светског поретка у потпуности прихвата мултикултурну естетику егзотичне хране, уметности и културе домистификованих других, док истовремено осуђује зло њихових нереконструисаних пандана“ (Duzinas 2009:73). Као и Лерсен кад говори о аутоцентричној природи досегнутог идентитета, Дузинас открива још једну

2 Захвалан сам Слободану Владушићу јер ми је указао на књигу Костаса Дузинаса Људска права и империја.

битну противречност која обележава природу људских права „што више права стичемо, више имамо потребу за захтевима и, парадоксално, израженије осећање дезинтегрисаности сопства“ (Duzinas 2009:81).

Ако прихватимо да се идентитет стиче „у непрекидној борби за признање, у којој су права предмет преговора“ као и Дузинасов став да „закон и права представљају основни циљ пројекта постајања субјектом у процесу реципрочног признавања нас самих и (не)признавања других“ (Duzinas 2009:28), неизбежно се намеће закључак да кључни проблем идентитета настаје када идентитет омогућен логиком људских права (самопотврђивање у идентитету), избрише ту логику из генезе свог настанка и у комформизму своје замишљене самоистовестности пожели да постане хомогенизујући фактор једног друштва и једне културе (целокупног света, из Дузинасове перспективе), одричући тако право на коме је и сам изграђен. Резултат преговара којим је досегнут идентитет је искључивост сваког даљег преговарања осим оног које би инсистирало на проширењу сопственог, можда и новоосмишљеног, права.

Идентитет као кључни појам у расправи о логици савремених схватања људских права и њихових последица, постао је предмет интересовања и дисциплине која се бави међународним односима (Nojman 2011:21). Ивер Б. Нојман (Iver B. Neumann) примећује да Други, и поред тога што се налази у центру истраживања социјалне антропологије, „изазива знатно интересовање у другим областима као што су психологија, социологија и теорија књижевности“ (Nojman 2011:23).

И код Нојмана и код Дузинаса Други је неизоставни део међународне политике. Колико је онда књижевност део међународних односа? Да ли је књижевност њен неизоставни део само зато што може да пружа одговоре на питања о томе како ми видимо себе и како замишљамо да нас види Други, или понајвише зато што настаје из језика који се најчешће разуме као суштински израз унутрашње кохезије и спољне разлике? Овим питањима може се придодати и питање да ли се идентитет у књижевном делу обликује/разграђује у складу са захтевом одређене политике, дакле са захтевом испорученим изван књижевног, и успелом мимикријом долази до поетике, или је обликовање/разградња идентитета иманентна књижевном делу?

У одговорима на ова питања и настају неспоразуми у расправама

о српској књижевности данас – једино што није под знаком питања остају сама питања. Идентитет се после свог кружног пута од књижевности до међународних односа, увек враћа књижевности као месту на коме се очекује разрешење и објашњење његове природе.

Потврдно одговорити на питање да ли књижевно дело говори ми смо овакви а они су такви и такви заправо значи делити уверење да овакви имаголошки искази, без обзира на своју објективност, могу имати реалне последице, па и последице у међународним односима. Не значи ли онда да књижевности придајемо превелики значај, значај који она не може да има? Заиста, да ли борба различитих дискурса на пољу разумевања идентитета значи да се неизбежно слажемо да књижевност пружа непогрешиву слику нашег идентитета која се мора узети у разматрање приликом планирања и реализације једне политике данас и овде, слику која мора имати подједнако значајну улогу у формирању света и појединца и колектива? Негативан одговор на питање могућности и домета саморепрезентације идентитета у књижевном делу, готово увек представља снажан магнет за оптужбе о прихватању дискурса који намеће политика нескривене моћи Другог – ресемантизација идентитета или одустајање од његове репрезентације са лакоћом се оптужује за ресантиман идентитета.³

Џонатан Калер (Jonathan Culler) каже да се књижевност одувек бавила питањима идентитета, да су књижевна дела „имплицитно или експлицитно, давала одговоре на ова питања“, као и да књижевна дела пружају „низ имплицитних модела на основу којих се формира идентитет“ (Kaler 2009: 127). Калер, слично Лерсену и Дузинасу, примећује да су теоријске расправе о роду, сексуалности и раси и настале управо због тога што књижевност „пружа богат материјал за сложене политичке описе улога који ти фактори имају у конструисању идентитета“, као и да савремене књижевне теорије у свом највећем делу покушавају да разреше парадоксе настале у истраживањима идентитета у књижевности (Kaler 2009: 128). Говорећи о перформативима Џудит Батлер

3 Александар Дунђерин у свом тексту „Крик безнађа, у славу уједињења Италије“, замериће Лаури Барни што у години када се обележава педесетогодишњица Андрићевог добијања Нобелове награде, објављује роман Ђорђевова клетва: „Очигледно, Андрићева и Његошева несрећа је то што им јубилеји падају управо у години када се ујединило Апенинско полуострво, Србији на Западу ближе и, дакако, инспиративније, од, рецимо, косовске мисли наших најзначајнијих књижевника“ (Дунђерин 2011).

(Judith Butler), Калер анализира и појаву „квир теорије“ која полази од става да је могуће парадирањем увредљивог имена „променити његово значење и да га је могуће учинити ознаком части а не увреде“ (Kaler 2009: 119). О својеврсним контранаративима⁴ који се тичу идентитета и људских права, односно покушаја самореализације идентитета кроз заступљеност у регистрима људских права, говори и Х. Портер Абот (Н. Porter Abbott):

Пошто су стереотипи који доводе до неправедних судских одлука део великих прича карактеристичних за свако друштво, многи су тврдили да се темељна друштвена трансформација може постићи стварањем и ширењем контранаратива, који подривају или доводе у сумњу владајуће велике приче у једном друштву и на тај начин умањују утицај предрасуда (Abot 2009: 294)

Иако Абот говори о дискурсима који се надмећу у оквиру судских процеса, може се говорити и о сукобу дискурса који промишљају питања идентитета, како оних теоријских тако и оних који су књижевно оправдани. Већ смо рекли да је идентитет свеобухватан појам јер у својој тежњи ка општем важењу (изједначавању замишљеног појединачног са замишљеним општим) не може да дефинише ништа прецизно. Стицање идентитета кроз његову одбрану (одбрана идентитета јесте његово једино стицање, једино упутство за рад идентитета, његов једини перформатив) чести је пратилац српске књижевности данас – самог књижевног дела, његовог разумевања чак и (изван) институционалног положаја аутора. Идентитет који је од почетка деведесетих ресемантизован из осећаја маргинализације националног у оквирима СФРЈ, *a priori* идентитет схваћен као трајан али прекидан у неименованим условима идеолошке колонизације, у првој деценији 21. века дискурзивно се сукобљава са идентитетима који теже самореализацији заснованој на родним, сексуалним и другим правима. Национални идентитет се тако укључује у дискурзивну борбу коју можемо схватити не само као дискурзивну борбу различитих идентитета већ и различитих идеологија. Национални идентитет који покушава да освоји поља борбе на начин на који су то учинили другачије засновани идентитети такође не признаје сопствене противречности које очигледне постају тек у

4 Чини се да је нашој расправи примеренији израз контрадискурс јер је свеобухватнији од Аботовог израза контранаратив.

његовим контрадискурсима.

Идеологији је идентитет као и хибридитет неопходан да би могла да искорачи у свет, да постане његов регулативни фактор. У том искорачу, заобилазе се озбиљнија и аргументованија разматрања – дискурзивна борба је најчешће ствар тренутка, за њу се нема времена, она захтева брз одговор. Идеологија и почива на дискурзивном једноставности, у тој једноставности се налази кључ њеног могућег успеха.

Луј Алтисер (Louis Althusser) је пружио далекосежне увиде у природу идеологије који могу да објасне и данашњу ситуацију у којој се нашла српска књижевност, доминантно окупирана питањима идентитета и хибридитета. Иако Алтисер, у својој студији Идеологија и државни идеолошки апарати тежи давању одговора на питање шта је репродукција услова производње, већи део његовог рада истражује државне идолошке апарате међу које убраја приватне и јавне институције (религијске, образовне, породичне, правне, политичке, синдикалне, информационе и културне (Altiser 2009: 28)) као и сам појам идеологије. Алтисерова утицајна дефиниција (Bužinjska, Markovski 2009: 581) која идеологију одређује као „имагинарни однос појединца према њиховим реалним условима егзистенције“ говори о идеологији као односу погледа на свет који, иако не кореспондира са стварношћу, алудира на њу (Altiser 2009: 53). Алтисер каже и да имагинарни однос поседује материјалну егзистенцију, односно да је

[...] сама идеолошка представа идеологије присиљена да препозна да сваки „субјекат“ обдарен „свешћу“ и веровањем у „идеје“ које његова „свест“ побуђује у њему и слободно прихвата, мора „делати [подвукао Л. Алтисер] у складу са својим идејама“, те стога као слободни субјекат мора уписати своје сопствене идеје у делатности своје материјалне праксе. Ако то не учини, „то није добро“ (Altiser 2009: 60).

Наметање очигледности као очигледности за Алтисера представља посебан идеолошки ефекат; идеологија интерпелира индивидуе као субјекте – функционише „тако што ‘регрутује’ субјекте међу индивидуама (регрутује их све), или трансформише индивидуе у субјекте (трансформише их све) управо оном операцијом коју смо назвали интерпелацијом (подвукао Л. Алтисер)“

(Altiser 2009: 69).⁵

Идентитет функционише у оквиру државних идеолошких апарата на начин да се намеће као очигледност, она очигледност коју препознајемо као очигледност уверени да она није наметнута или посредована било каквом идеологијом. Идеолошка самоскривеност природе идентитета не може бити призната али је зато перманентно подложна оспоравању: „један од ефеката идеологије је практично одбацивање (подвукао Л. Алтисер) идеолошког карактера идеологије путем идеологије: идеологија никада не каже ‘ја сам идеолошка’“ (Altiser 2009: 70). Алтисер тврди да је формална структура идеологије увек иста и да његов пример функционисања религијске идеологије важи и за њене друге облике: „Показује се да интерпелација индивидуа као субјеката претпоставља ‘егзистенцију’ Јединственог и централног другог Субјекта у чије име религијска идеологија интерпелира све индивидуе као субјекте“ (Altiser 2009: 75).⁶

Где је онда место књижевности у оквиру државних идеолошких апарата – може ли књижевност да рачуна на своје место у њиховим оквирима а да остане књижевност? Да ли у време када држава одустаје од контроле државног идеолошког апарата, признаје свој неуспех или своју незаинтересованост за идеологију (није ли и онда реч о очигледности као очигледности која је производ репродуковане лукавости идеологије), идеолошку регулативну улогу свих различитих сфера живота покушава да преузме књижевност?

Вишеструко кружно кретање идентитета од есенцијалистичких схватања до његовог избора и испреплетености са Другим, од одбране или одузимања људског права у политици до репрезентације идентитета у књижевности и обрнуто, од неизбежног уписивања у функционисање идеологије (Алтисеров Јединствени, централни други Субјекат може се са лакоћом идеолошке очигледности замењивати са националним, традиционалним, различитим или хибридни субјектом) потврђује његову парадоксалну отвореност, његово одбијање да остане окован у својој маргиналности. Управо је замишљена

5 Важно је рећи да Алтисер уочава двосмисленост термина субјекат – он значи и „слободни субјективитет: центар иницијатива, покретач и одговоран за своја дела“ и „потчињено биће, оно које се потчињава свом ауторитету и стога је лишено слободе, осим слободе да слободно прихвати своју потчињеност“ (Altiser 2009: 79).

6 У Алтисеровом примеру је Бог претпостављени „Јединствени, Апсолутни, Други Субјекат“ (Altiser 2009: 75).

маргиналност идентитета она тачка од које полази његов раст, његово успостављање.⁷ Маргиналност идентитета, била она објективизована или репрезентована (што је чешћи случај који не умањује његове потенцијале) нуди шансу за превредновање, маргиналност се доживљава као позиција веће моћи од моћи центра схваћеног као центар-изгубљених-вредности. Још једно лукавство идеологије извире из маргиналности – истиснути оно што представља центар а притом не заговарати заузимање његовог места уз прећутну или транспарентну регулативну природу сопственог дискурса који жели да из сукоба изађе као победник, притом не увиђајући да дискурс и његов контрадискурс производе један другог.

Савременој српској књижевности преостаје мукотрпан пут до ослобађања од подређености очигледности које намеће идеологија, било да је у идеологију уграђен идентитет или хибриднет. Напоменимо да ни проналажење средњег пута између противречности идентитета не обећава креативност. Искушење дискурса који настају као контрадискурси налази се у схватању да је њихова оспоравалачка супротност рођена у ономе што оспорава. Способност дискурса да преговара унутар самог себе, не да би завршио у провизорном солилоквијуму већ да би говорио о сусретима противречности унутар једне поетике која неће почивати на интерпелацији нити на свом саображавању агресивности заузимања позиција регулативних облика идеологије, способност показана много пута у српској књижевности, остаје могући излаз из заморности умножавања неспоразума између идеологије и књижевности, политике и разумевања књижевног. Тек тада софтвер о коме смо говорили на почетку овог рада губи свој смисао: њему би истраживање парадоскалности идентитета који би имао карактер имагинарног идентитета идеологије која не признаје да то јесте, истраживање књижевности као потенцијалног произвођача или разарача идентитета са свепрожимајућим тежњама, постало немогуће.

ЛИТЕРАТУРА

Abot, Porter H. (2009). *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik.

7 Пример за истицање маргиналности, овог пута оне институционалне, као предности, може да буде и примедба Дејана Илића да Мило Ломпар „на положајима које држи, има више институционализоване друштвене моћи него сви актери заједно [Латинака Перовић, Иван Чоловић и Живорад Ковачевић]“ (Пић 2012: 150).

- Altiser, Luj (2009). *Ideologija i državni ideološki aparati*. Beograd: Karpos.
- b92.net (2011). Ko je pisao Bibliju? www.b92.net/zivot/vesti.php?yyyy=2011&mm=07&dd=03&nav_id=522913: 3.07.2011.
- Basara, Svetislav (2011). Marinko, narod najstariji. www.danas.rs/danars/kolumnisti/marinko_narod_najstariji.881.html?news_id=217222: 12.06.2011.
- Бон, Гистав Л' (1995). Мишљења и веровања. Нови Сад: Папирус.
- Bužinjska, Ana; Markovski, Mihal Pavel (2009). *Književne teorije XX veka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Дунђерин, Александар (2011). Крик безнађа, у славу уједињења Италије. <http://dundjerin.wordpress.com>: 31.03.2012.
- Duzinas, Kostas (2009). *Ljudska prava i imperija. Politička politika kosmopolitizma*. Beograd: Službeni glasnik.
- Žižek, Slavoj (1996). *Metastaze uživanja*. Beograd: XX vek.
- Ilić, Dejan (2012). Okretaj točka: *Duh samoporicanja Mila Lompara. Reč*. 81/27: 127-164.
- Kaler, Džonatan (2009). *Teorija književnosti. Sasvim kratak uvod*. Beograd: Službeni glasnik.
- Leerssen, Joep (2007). Identity/Alterity/Identity (and) Image. www.imagologica.eu/pdf/identity.pdf: 31.03.2012.
- Nojman, Iver B. (2011). *Upotrebe Drugog. Istok u formiranju evropskog identiteta*. Beograd: Službeni glasnik.
- Hamović, Dragan (2011). Kakav je odnos srpske književnosti i nacionalnog identiteta? <http://www.standard.rs/dragan-hamovic-kakav-je-odnos-srpske-knjizevnosti-i-nacionalnog-identiteta.html>: 28.06.2011.
- Хобсбаум, Ерик (2007). Интересантна времена – живот у двадесетом веку (интервју са Ериком Хобсбаумом – разговарао Иван Беренд). Златна греда. 72-73: 35-41.

Željko Milanović

THE CIRCULAR JOURNEY OF THE IDENTITY

Summary

The paper explores the place and significance of the problematization of identity in Serbian literature, the various discursive struggles and attempts to substitute the discourses imagined to be prevailing, with discourses which would, in effect, become prevailing, the path of identity from politics to literature and vice versa, as well as the special maintaining of identity at the points of conflicting ideologies. The different critical approaches to Serbian literature, actually testify to the different ideologies which view their marginal positions as advantageous in relation to the central position where the center is seen as the center-of-lost-values.

Key words: contemporary Serbian literature, identity, ideology, politics.